

A Study of Realistic Elements in Popular Novels within the Framework of Rhetoric and Ideology in Feminine Writing (Case Study: *Return to Happiness* by Fahimeh Rahimi)

Zohre Tajaddod¹ Mehیار Alavi Moghaddam^{1*} Mahmoud Firouzi Moghaddam¹ Ali Sadeghimanesh¹

1. Torbet Heydariyeh, Islamic Azad University, Iran
2. Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

DOI: [0.22080/rjls.2024.26540.1451](https://doi.org/10.22080/rjls.2024.26540.1451)

Abstract

Fahimeh Rahimi is an author who joined the realist trend in Persian fiction after the Revolution. Her primarily popular realist novels reflect personal and collective issues in both surface and deep structural layers. The main aim of this study is to examine the realistic elements of her popular novel *Return to Happiness* by studying its rhetorical and ideological layers in order to answer the following question: what discourses are presented in this novel? This research has been conducted using library-based data collection, qualitative analysis, and inductive reasoning. We argue that in this realist novel, she objectively reflects the lives of ordinary people to explore realities of life and social relationships. Consequently, the vocabulary used is largely concrete and marked, aiming to convert abstract concepts into tangible imagery and facilitate comprehension. On the rhetorical level, simile and metaphor are the most frequently used devices which enable the author to transform abstract images into concrete representations. The ideological analysis reveals Rahimi's engagement with anti-feminist discourses in a patriarchal society and the struggles of women for personal independence. The widespread popularity of such novels suggests that academic research should no longer avoid exploring these works, as they more vividly portray social realities and reflect the tastes and inclinations of the general public.

Keywords: Popular fiction, Realism, Rhetorical and ideological layers, Fahimeh Rahimi's *Return to Happiness*.

Introduction

In contemporary times, female writers who emerged after the Revolution have sought to reflect the real problems faced by women in society in order to balance the male-dominated literary space, to voice the concerns of women, to pursue a realist approach in writing social novels, and to create characters of both genders equally. These women have expressed their perspectives in various ways through short and long realist stories. Among them is Fahimeh Rahimi (1952–2013), known for her popular realist novels such as *Return to Happiness*, *The Belief in the Sun*, *Gisoo*, *Remember Me*, *Silent Uproar*, *Little Devil*, *Lady of the Forest*, and *Forget the Autumn*.

This study aims to investigate the stylistic (feminine) layers in popular realist novels by focusing on the rhetorical and ideological layers of *Return to Happiness* as a representative realist novel. Rahimi conveys her thoughts and beliefs through the creation and development of diverse characters, either directly or implicitly. Her writings reflect personal and societal issues at both surface and deep levels and can be analyzed thematically, aesthetically, and ideologically. With these layers in mind, it becomes possible to conduct a dual structural and thematic analysis of the novel. The aim is also

* **Corresponding Author:** Associated Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities. Hakim Sabzevari University, Iran Email Address: m.alavi.m@hsu.ac.ir.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

to identify the dominant discourses in the novel and ultimately form a relative understanding of women's status in Iranian society, explore the nature of social popular novels that contain realist elements, and highlight the necessity of academic inquiry into these works.

Research Questions and Methodology

This study employs an analytical-descriptive approach. It relies on library sources and online data to examine Rahimi's *Return to Happiness* in an attempt to answer the following questions:

1. How are the realist discourses and feminine essence expressed in *Return to Happiness*? How do they distinguish Rahimi's style from the style of her male counterparts?
2. How do the selected words used by Rahimi reflect the rhetorical layers of the novel?
3. What is the most significant ideological discourse in the novel *Return to Happiness*?

Findings and Conclusion

Popular novels contain realist elements and thus fall within the domain of realism. Realism in fiction emphasizes the social nature of humans, examines fundamental traits of people and society, urges writers to detach themselves from their own beliefs, and requires distinguishing real-life truths from illusions, fantasies, and conventional ideas. *Return to Happiness* is a popular novel that embodies many features of realism. While listing its realist traits may be repetitive, analyzing them from a layered stylistic perspective brings fresh insight into genre-stylistic studies and helps re-identify components of popular novels.

In this paper, *Return to Happiness* is analyzed through rhetorical and ideological layers. The findings show that, lexically, the author predominantly uses concrete, marked, and realistic vocabulary, through which she conveys her ideological perspective. In the rhetorical layer, metaphor stands out as the most frequent trope. Rahimi's main goal in using metaphor was to broaden the aesthetic scope of her characters' thoughts. Similes used are mostly sensory and accessible.

On the ideological layer, with a focus on women's concerns, Rahimi challenges the patriarchal discourse through the character of Saeedeh. However, she also maintains traditional portrayals of men and father figures. As such, there is no radical deconstruction in this regard; the author remains within the bounds of social realism. Another notable element is her depiction of love and romantic relationships, which occur under the shadow of a patriarchal discourse. Rahimi subtly encourages women to escape undesirable conditions. To this end, she created and developed the character of Saeedeh, through whom she expresses many of her beliefs to the audience. Overall, the ideological layer of the novel suggests that the author attempts to tell the story of women striving for independence and influence in society while avoiding extreme feminist or anti-male positions and preserving the respect for fatherhood and family institutions.

واکاوی مؤلفه‌های رئالیستی رمان‌های عامه‌پسند در چارچوب تحلیل لایه‌های بلاغی و

ایدئولوژیک نوشتار زنانه (نمونه پژوهی: بازگشت به خوشبختی اثر فهیمه رحیمی)

zohre.tajaddod@gmail.com

m.alavi.m@hsu.ac.ir

firouzimoghaddam@gmail.com

a.sadeghimanesh@hsu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱/۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۵/۲۸

چکیده

فهیمه رحیمی، نویسنده‌ای است که پس از انقلاب، به جریان رئالیستی داستان‌نویسی فارسی پیوست. نوشته‌های او که عمدتاً رمان‌های رئالیستی عامه‌پسند است در لایه‌های روساخت و ژرف‌ساخت، موضوعات فردی و جمعی را بازتاب داده‌اند. هدف و مسئله اصلی این پژوهش، واکاوی مؤلفه‌های رئالیستی رمان عامه‌پسند بازگشت به خوشبختی اثر فهیمه رحیمی، در چارچوب لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک است تا به این پرسش پاسخ داده شود که چه گفتمان‌هایی در این رمان مطرح است؟ این پژوهش به روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای، روش تحلیل کیفی و روش استدلال استقرایی انجام شده است. در این رمان رئالیستی، نویسنده به واقعیت‌هایی مانند زندگی و روابط اجتماعی می‌پردازد و به مانند دیگر آثار این مکتب، زندگی عامه مردم را به شکلی عینی و واقعی باز می‌تاباند؛ از این روست که واژه‌های به کاررفته در آن، عمدتاً عینی و نشاندار هستند و کارکرد اصلی آن‌ها، تبدیل معقولات به محسوسات و تسهیل فرآیند درک مخاطب است. در لایه بلاغی، تشبیه و کنایه، بالاترین بسامد را در تصویرهای ادبی داراست. نویسنده با کاربست این عناصر، تصویرهای انتزاعی را به عینی تبدیل کرده است. همچنین، واکاوی لایه ایدئولوژیک نشان می‌دهد فهیمه رحیمی به گفتمان زن‌ستیز جامعه مردسالار و تلاش زنان برای رسیدن به استقلال شخصیتی پرداخته است. گستردگی و عامه‌پسندی رمان‌های عامه‌پسند، ایجاب می‌کند پژوهش‌های دانشگاهی از دوری‌گزینی پژوهش پیرامون این رمان‌های رئالیستی که واقعیت‌های جامعه را برجسته تر نشان می‌دهد، دست بردارد و با نگاهی علمی-پژوهشی به سلايق عامه مردم و دلایل گرایش مردم به این سوی، توجه بیشتری نشان دهد.

کلیدواژه‌ها: رمان عامه‌پسند، رئالیسم، لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک، فهیمه رحیمی، بازگشت به خوشبختی.

۱- مقدمه

رئالیسم مکتبی عینی و بیرونی بود که بر بیان واقعیت‌های جامعه تاکید داشت و می‌کوشید واقعیت‌های زندگی، طبیعت و روابط اجتماعی را با زبانی بی‌پیرایه، ساده و عامه‌پسند و در عین حال با نگاهی انتقادی

^۱ - دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران. رایانامه:

zohre.tajaddod@gmail.com

m.alavi.m@hsu.ac.ir

^۲ - دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری، (نویسنده مسؤول)، سبزوار، ایران. رایانامه:

^۳ - استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران. رایانامه:

firouzimoghaddam@gmail.com

^۴ - استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

a.sadeghimanesh@hsu.ac.ir

بیان کند و مسایل و مشکلات زندگی مردم زمانه را به شکلی عینی و واقعی بازتاباند. نویسندگان رئالیست، منتقدان جامعه خود بودند که با نشان دادن مشکلات اجتماعی و فاصله طبقاتی میان مردم و پرده برداشتن از ناشایستگی‌های طبقه اشراف، اعتراض خود را به حاکمان بیان کنند. اینان بر این باور بودند ذائقه مردم، دیگر شعر را نمی‌پسندند و از این رو، رمان و داستان کوتاه را برای بیان اندیشه‌های خود برگزیدند و به دلیل واقع‌گرایی، کوشیدند به بیان دردها و مشکلات عامه مردم بپردازند و از این روست که رمان‌های عامه‌پسند در نظام فکری مکتب رئالیسم، جایگاهی برخوردار دارد.

رمان‌های عامه‌پسند به دلیل زبان ساده‌ای که دارند و نیز، اوضاع و احوال عادی زندگی افراد را توصیف می‌کنند، دارای مؤلفه‌های رئالیستی است. این رمان‌ها، همواره از پایگاه مردمی و ویژه‌ای برخوردارند و بسیاری از دغدغه‌های مردم در لایه‌های مختلف جامعه در آثاری از این دست بازتاب یافته است. «نویسندگان این رمان‌ها موضوعاتی تکراری و کلیشه‌ای مانند عشق، سرنوشت و مشکلات خانوادگی را در طرح و پیرنگی تکراری و مشابه و در محیطی آشنا برای مخاطب که عمدتاً محیط خانه و خانواده است، اساس کار خود قرار می‌دهند» (رسولی و طاهری، ۱۴۰۰: ۱۰۴). بنابراین، می‌توان راهکارهای متنوعی را در این رمان‌ها برای برون‌رفت از بحران‌های فردی و گروهی گوناگون ردیابی کرد؛ راهکارهایی که با رویکرد رئالیستی دهه‌های پایانی سده ۲۰ م. و دهه‌های آغازین سده ۲۱ م. همخوانی دارد.

۱-۱- بیان مسأله

در دوران معاصر، زنان نویسنده‌ای که پس از انقلاب، در عرصه نویسندگی ظاهر شده‌اند، کوشیده‌اند در مسیر دشوار بیان مشکلات واقعی زنان جامعه قرار گام بردارند، فضای مردانه داستان‌نویسی را تا حدی متوازن کنند، از دغدغه‌های جامعه زنانه سخن گویند، در آفرینش رمان‌های اجتماعی سوئیته رئالیستی در پیش گیرند، و فضای شخصیت‌سازی را دوجنسیتی نمایند. این زنان دیدگاه‌های خود را به روش‌های گوناگون در آثار داستانی کوتاه و بلند رئالیستی خود بازتاب داده‌اند که در این بین می‌توان به فهیمه رحیمی (۱۳۹۲-۱۳۳۱) نویسنده رمان‌های عامه‌پسندی رئالیستی مانند بازگشت به خوشبختی، باور آفتاب، گیسو، عالیه، انتظار، مرا یاد دار، غوغای بی‌هیاهو، ابلیس کوچک، اتوبوس، آریانا، اشک و ستاره، باران، بانوی جنگل، پاییز را فراموش کن، پنجره، پریا، تاوان عشق، خلوت شب‌های تنهایی و حرم دل اشاره کرد. این پژوهش درصدد است به واکاوی لایه‌های سبک زنانه رمان‌های عامه‌پسند رئالیستی بپردازد و لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک رمان بازگشت به خوشبختی را به عنوان نمونه مناسبی از یک رمان رئالیستی بکاود. فهیمه رحیمی، اندیشه‌ها و باورهای خود را از راه آفرینش و پرورش شخصیت‌های متنوع و به صورت مستقیم یا غیرصریح در اختیار مخاطبان قرار داده است. نوشته‌های او در لایه‌های روساخت و

ژرف‌ساخت موضوعات فردی و جمعی را بازتاب داده‌اند و قابلیت بررسی درون‌مایه‌ای، زیباشناختی و ایدئولوژیک داراست. با نظر داشت این لایه‌ها، امکان تحلیل دوسویه ساختاری و درون‌مایه‌ای این رمان فراهم می‌شود. همچنین، سعی بر آن است تا گفتمان‌های اصلی موجود در این رمان مشخص شود تا در نهایت، سیمایی نسبی از جایگاه زنان در جامعه ایران به دست آید، به ماهیت و چیستی رمان‌های عامه‌پسند اجتماعی که در سطح گسترده‌ای دارای مؤلفه‌های رئالیستی است پردازد و ضرورت پژوهش و مطالعه پیرامون این رمان‌ها را توسط منتقدان ادبی یادآوری کند.

براساس تمپلیت فایل اصلی در سایت به این سبک باشد:

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

این پژوهش می‌کوشد به این پرسش‌ها پاسخ دهد:

-چه گفتمان‌هایی در رمان واکاوی مؤلفه‌های رئالیستی رمان عامه‌پسند بازگشت به خوشبختی اثر

فهیمه رحیمی مطرح است؟

-گفتارها و اندیشه‌های رئالیستی و ماهیت زنانه موجود در زمان بازگشت به خوشبختی که متمایز

کننده سبک نویسندگی فهیمه رحیمی از آثار نویسندگان مرد می‌باشد، چگونه مطرح شده است؟

-واژه‌های منتخب فهیمه رحیمی چگونه بازتاب یافته لایه‌های بلاغی رمان بازگشت به خوشبختی

است.

- مهم‌ترین گفتمان ایدئولوژیک در رمان بازگشت به خوشبختی کدام است؟

۱-۳- روش پژوهش

بنیان این پژوهش، بر روش تحلیلی - توصیفی استوار است؛ گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای،

تحلیل داده‌ها به صورت روش کیفی و روش استدلالی «استقرایی» انجام شده است. جامعه آماری این

پژوهش، رمان بازگشت به خوشبختی اثر فهیمه رحیمی و حجم نمونه تحقیق، بخش‌هایی از رمان است که

امکان استخراج شواهد مثالی مرتبط با واکاوی لایه‌ای و در چارچوب مفاهیم رئالیستی از آن وجود داشته

است. در واکاوی سطح بلاغی این رمان، صرفاً به تشبیه و کنایه اشاره شده است؛ زیرا نویسنده بارها از این

دو ابزار تصویرسازی استفاده کرده و به تبیین گفتمان‌های رئالیستی مورد نظر خود پرداخته است. بازتاب

استعاره، تشخیص و مجاز در این رمان، بسیار نادر و در فرآیند گفتمانی تأثیری نداشته است.

۱-۴- پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌هایی پیرامون رمان‌های عامه‌پسند نگاشته شده که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل

اشاره کرد: صنعتی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی فضای مفهومی عشق در رمان‌های

ایرانی عامه‌پسند و ادب دهه ۸۰» بیان داشته‌اند که این آثار نماینده عشق رمانتیک در جامعه بوده و عشق

حالتی از تقدس دارد، در حالی که رمان‌های ادبی، نماینده‌ای از عشق سیال در جامعه هستند. در این رمان‌ها تشنگی عشق در تمام شخصیت‌های داستان نمود دارد. کاظمی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان تحلیل و نقد جایگاه ادبی- اجتماعی رمان‌های عامه‌پسند به این نتیجه رسیده است که ارتباط معنادار و معکوسی بین میزان گرایش به رمان عامه‌پسند و پایگاه اجتماعی- اقتصادی وجود دارد. افزون بر این، وجود ارتباط معنادار میان مقطع تحصیلی و گرایش به رمان عامه‌پسند دیده می‌شود. رسولی و طاهری (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی و تحلیل تحولات ساختاری و محتوایی رمان‌های عامه‌پسند در ایران» به این نتیجه رسیده‌اند که تغییر در شیوه‌ی روایت، شخصیت‌پردازی، مضمون و به ویژه نوع نگاه به زن از جمله دگرگونی‌هایی است که در این رمان‌ها روی داده است. عسکری و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله «تحلیل سبک‌شناسی رمان‌های پاورقی یا عامه‌پسند بر اساس نگاهی به رمان پاورقی تاریخی حمویه و بررسی شخصیت مرد در این اثر» به این نتیجه رسیده‌اند که زبان این رمان‌ها با توجه به نوع مخاطب، ساده و به دور از پیچیدگی و تکلف است. همچنین، عشق و وطن دو بن‌مایه‌ی اصلی آن محسوب می‌شود. در واقع، عشق زمینی و عشق به وطن در موازات همدیگر قرار دارند.

در ارتباط با تحلیل آثار داستانی فهمیه رحیمی پژوهش‌های چندانی صورت نگرفته است. تنها در یک مورد، فلاح و رضوانی (۱۳۹۸) در مقاله «بررسی جلوه‌های زنانه در رمان‌های عامه‌پسند با تکیه بر فمینیسم (با تأکید بر آثار برگزیده فهمیه رحیمی، نسرين ثامنی و فتنه حاج‌سیدجوادی)» به این نتیجه رسیده‌اند که جلوه‌های زنانه، در دو سطح فرم و محتوا نقش زنان را در این آثار مشخص می‌کند و این نقش با توجه به دیدگاه فمینیستی در دو بخش جنسی و جنسیتی طبقه‌بندی می‌شود. نقش و جایگاه زنان در آثار بیان‌شده، با تفاوتی عمده نوعی خودآگاهی زنانه را نشان می‌دهد که اغلب بر اطلاع از جایگاه متعارف زنان و انعکاس آن استوار است و هیچ تمایلی به سمت دیدگاه‌های افراطی فمینیستی مشاهده نمی‌شود.

خلا پژوهشی پیرامون پرداختن به مؤلفه‌های رئالیستی رمان‌های عامه‌پسند اجتماعی فارسی که نمونه‌ای درخور در چارچوب مکتب رئالیسم ایرانی است، نویسندگان این مقاله را به این پژوهش واداشت. اما چون لازم بود این پژوهش، چارچوبه‌ای پژوهشی داشته باشد و از بیان ویژگی‌های توصیفی بازتاب رئالیسم در این گونه رمان‌ها که چه بسا تکراری و غیر کاربردی به نظر می‌رسید دوری گزید به واکاوی لایه‌های این رمان رئالیستی پرداخته شد. با توجه به سوابق مطالعاتی محدود، پژوهش حاضر، کوششی است نوآورانه برای واکاوی و تحلیل لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک یک نویسنده رمان رئالیستی عامه‌پسند. خلا پژوهشی ناشی از عدم تحلیل رمان‌های عامه‌پسند به ویژه اثری از یک رمان نویس زن، بر پایه

کاربست لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک، نویسندگان را باهدف واکاوی گفتمان رئالیستی این رمان، به این پژوهش واداشت

۲- چارچوب نظری پژوهش

سبک را برآیند رویکرد ویژه‌ی هر صاحب اثر به دنیای درونی و بیرونی دانسته‌اند که در روش منحصر به فرد و خاصی بازتاب می‌یابد. یکی از ویژگی‌های اصلی هر سبک، تکرار و تداوم کنش‌های زبانی ویژه در بافتی متنی است. از دید زبان‌شناسان، سبک هنگامی شاخص و به اصطلاح، دارای هویت می‌شود که تکرار هدفمند و معنادار عناصر صوری زبان در سخنان سخن‌پرداز، آشکار و محسوس باشد و بتوان نمود آن را در بخش‌های مختلف یک اثر پیدا کرد. بر این اساس، اگر صاحب اثر به صورت اتفاقی و نه از روی تدبیر قبلی، شماری از ساختارهای دستوری یا واژه یا اصطلاح یا تصویر و درون‌مایه‌ای مشخص را بارها در اثر خلق‌شده به کار بندد، آن را نمی‌توان مشخصه‌ای سبکی به حساب آورد. آنچه باعث می‌شود یک سبک خاص شکل بگیرد و نمود پیدا کند، بسامد و تکرار قابل توجه یک شاخصه است. نکته‌ی ظریفی که در این بین وجود دارد این است که حتی با وجود تکرارهای پیاپی یک شاخصه نمی‌توان به سبک صاحب اثر پی برد، بلکه آنچه زمینه‌ساز سبک‌سازی می‌شود، رفتار زبانی مشخص و هدفمندانه‌ای است که برای بازنمایی معنا یا مجموعه‌ای از معانی در نظر گرفته می‌شود. پس لزوماً میان رفتار زبانی و برجستگی سبکی، ارتباط مستقیمی وجود ندارد. بر این پایه، امکان دارد ویژگی زبانی یا متغیر کلامی، در متن تولیدی از تکرار قابل توجهی برخوردار باشد، ولی از لحاظ سبک‌شناسی دارای برجستگی نباشد. در دوران معاصر، کاویدن لایه‌های سبکی را باید رویکرد نسبتاً نوینی دانست که قابل توجه پژوهشگران قرار گرفته و مبنای آن در بسیاری از متن‌پژوهی‌ها مورد نظر بوده است. این رویکرد، «از آشفتگی تحلیل و تداخل داده‌ها و دیدگاه‌ها پیش‌گیری می‌کند و در هر لایه امکان کاربرد نگرگاه‌ها و روش‌های مناسب را فراهم می‌سازد» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۱۷) و زمینه‌های لازم را برای بازخوانی لایه‌های زیرین اندیشه‌های صاحب اثر ایجاد می‌نماید.

۲-۱- گذری بر سبک‌شناسی لایه‌ای

در دوران معاصر، افزون بر سبک‌شناسی سنتی، گونه‌های سبک‌شناسی جدیدی وجود دارد: سبک‌شناسی ساختارگرا و سبک‌شناسی لایه‌ای. در سبک‌شناسی لایه‌ای، پنج لایه برای بررسی سبک یک اثر در نظر گرفته می‌شود: لایه‌های آوایی، واژگانی، نحوی، بلاغی و ایدئولوژیک. «وقتی متن را در پنج لایه‌ی مختلف تحلیل می‌کنیم، مشخصه‌های برجسته سبک و نقش و ارزش آن‌ها در هر لایه جداگانه مشخص می‌شود. این روش، کشف و تفسیر پیوند مشخصه‌های صوری متن با محتوای آن را آسان‌تر می‌سازد» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۳۷). بنابراین، کارکرد اصلی سبک‌شناسی لایه‌ای ایجاد ارتباط میان ساختار و

محتوای یک اثر است. در واقع، کاربست مبانی این روش، از افراط و تفریط نظریه‌های ساختارگرا و محتواگرا در حوزه سبک‌شناسی کاسته است.

۲-۲- رمان‌های عامه‌پسند فارسی: نمونه‌ی اعلای آثار رئالیستی و ضرورت پرداختن به این رمان‌ها
اصول و مبانی رئالیسم عبارتند از: همانندی به زندگی؛ باورپذیری ساختی بن‌مایه‌های رمان به عنوان واقعیت‌های داستانی؛ بازتاب معضلات، مشکلات، نابسامانی‌ها و کاستی‌های زندگی امروز؛ گزینش شخصیت‌ها و بن‌مایه‌های داستانی از طبقه متوسط؛ وابستگی نویسندگان این آثار به طبقه متوسط؛ عینی‌گرایی، درون‌مایه و واقعیت‌باوری، رمان‌پسندی؛ سادگی و روشنی درون‌مایه، بیان جزئیات زندگی روزمره و مواردی از این دست. تمام این ویژگی‌ها را می‌توان به روشنی در رمان عامه‌پسند فارسی یافت. دریک رمان عامه‌پسند، افزون بر این ویژگی‌ها می‌توان کشمکش طبقاتی، شهرنشینی، توجه به ساختار ازدواج و زندگی خانوادگی و پرداختن به رویدادهای تاریخی به مثابه زمینه‌ی داستانی را یافت (ر.ک: حسینی، ۱۳۹۶: ۹۸-۹۶). رمان‌های عامه‌پسند سعی می‌کنند به لایه‌های زیرین زندگی شخصیت‌های عادی داستان نفوذ کنند و با زبان آن‌ها حرف بزنند و از زاویه دید این مردم به دنیا بنگرند. این امر باعث رشد هم‌ذات‌پنداری در میان شنونده‌های رمان عامه‌پسند می‌شود. در مجموع، اگرچه رمان‌های عامه‌پسند از دید فرم و چه بسا ساختار، چندان قابل اعتنا نیستند و گاهی ضعیف به نظر می‌رسند، ولی به دلیل اقبال عمومی نسبت به این آثار و بازنمایی آرزوها و دغدغه‌های توده مردم و توصیف بخش قابل توجهی از روحيات و گرایش‌های جامعه، بایسته است در پژوهش‌های علمی-دانشگاهی مورد نظر پژوهشگران قرار گیرند و کاویده شوند. رمان‌های عامه‌پسند فارسی، نمونه‌ی اعلای آثار رئالیستی است و از آنجایی که «مکتب رئالیسم، بزرگ‌ترین مکتبی است که با نوع ادبی رمان شناخته شده است و مهم‌ترین رمان‌های جهان، اغلب رمان‌های رئالیستی بوده‌اند» (حسینی، ۱۳۹۶: ۸۴) و با توجه به گستردگی مؤلفه‌های رئالیستی در ادبیات داستانی جهان که رمان‌های عامه‌پسند، نمونه بارزی است که در چارچوب این مکتب جای می‌گیرد، ضرورت پرداختن به این گونه رمان‌ها با نگاهی علمی، دقیق و آکادمیک دو چندان می‌شود.

۲-۳- جایگاه فهمیه رحیمی در آفرینش رمان‌های عامه‌پسند رئالیستی فارسی

در میان نویسندگانی که رمان عامه‌پسند رئالیستی آفریده‌اند، فهمیه رحیمی به خوبی توانسته است با آفرینش شخصیت‌های گوناگون (فارغ از جنسیت)، تاحد زیادی موفق عمل کند. به گونه‌ای که رمان‌های او در شمار آثار پرفروش قرار گرفته و با استقبال مخاطبان روبه‌رو شده است. بنابراین، فهمیه رحیمی با مخاطب‌شناسی دقیق، خواسته‌ها و نیازهای آنان را در داستان‌های خود بازتاب داده و شخصیت‌هایی را آفریده است که تجربه‌های مشترک و نزدیکی با خواننده‌ها و مخاطبان دارند. شخصیت‌های زن در رمان‌های فهمیه رحیمی، در غالب موارد سعی می‌کنند برهم زنده وضعیت نامطلوب موجود باشند و از

استقلال شخصیتی برخوردارند. این زنان می‌توانند بدون مردان به زندگی خود ادامه دهند. اگرچه او در این آثار، مردستیزانه رفتار نمی‌کند، ولی در تلاش است زنان را دارای قدرت و توانایی لازم برای اداره زندگی نشان دهد.

۲-۴- درون‌مایه و شخصیت‌های رمان بازگشت به خوشبختی

رمان بازگشت به خوشبختی به بخشی از زندگی دختری به نام رویا می‌پردازد که ماجراهای عاشقانه جالبی را تجربه می‌کند. دوست برادر رویا مدتی در خانه آن‌ها ساکن می‌شود و علاقه قلبی در وجود پسر (خسرو) شکل می‌گیرد. خسرو که اهل شرم و حیاست، به دلیل باورهای عامیانه، احساس خود را نسبت به این دختر کتمان می‌کند و رویا بی‌آن‌که از کیفیت و ماهیت این عشق باخبر شود، با فردی دیگر ازدواج می‌کند و زندگی در خارج از کشور را برمی‌گزیند. بعد از مدتی، این ازدواج به جدایی می‌انجامد. دلیل اصلی طلاق، هوسبازی شوهر رویا ذکر شده است. نویسنده رمان سعی می‌کند با تکیه بر شخصیت رویا به بخشی از دغدغه‌های زنانه در مواجهه با گفتمان مردسالاری بپردازد و افکار سنتی بخشی از لایه‌های جامعه را شرح دهد. از دید نویسنده، زنان می‌توانند با خودباوری و عدم سکوت، شرایط موجود را به گونه‌ای مطلوب‌تر رقم بزنند و از سیطره مردان خود کامه خارج شوند. رویا در بخش‌های اصلی رمان، این گونه رفتار کرده و تحسین مخاطب را برانگیخته است. این زن پس از بازگشت به ایران، از عشق خسرو نسبت به خود آگاه می‌شود و بعد از فراز و نشیب‌های بسیار، ازدواج میان این دو شکل می‌گیرد و بازگشت به خوشبختی کامل می‌شود و به انجام می‌رسد. مردانی که در این رمان نقش آفرینی می‌کنند، اغلب دیدگاهی متعادل در برابر زنان دارند و از هژمونی سخت و خشن مردانه، خبری نیست. این امر باعث می‌شود، رویا با فراغ بال آسوده‌تری برای ایجاد تغییرات در زندگی خود بگام بردارد و در این راه موانع غریبی را بر سر راه خود تجربه نکند.

۳- تحلیل داده‌ها

در این پژوهش سعی شده است لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک رمان بازگشت به خوشبختی اثر فهمیه رحیمی کاویده شود، واکاوی لایه‌هایی که به شناخت اندیشه‌های نویسنده و اهداف و انگیزه‌های او در آفرینش این رمان رئالیستی یاری می‌رساند. این دو لایه، به پژوهشگر، در تحلیل گفتمان رمان نویسی زنان ایرانی در چارچوب رمان‌های عامه پسند یاری می‌رساند؛ درعین حال، تحلیل لایه‌های واژگانی، واکاوی لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک را دقیق‌تر و استوارتر می‌کند، ازاین رو، در وهله نخست به بررسی لایه‌های واژگانی رمان بازگشت به خوشبختی پرداخته شده است. در این جستارها، به دلیل پرهیز از اطناب و زیاده‌نویسی، به گزیده‌ای از شواهد مثالی که در اثبات فرضیه‌های تحقیق مؤثر بوده‌اند، اشاره شده است.

۳-۱- لایه‌ی واژگانی

قدرت تمایزبخشی واژگان در گستره‌ی سبک‌شناسی به اندازه‌ای است که گاه به تنهایی تفاوت‌های سبک فردی و دوره‌ای را رقم می‌زند. به عبارت دیگر، «اهمیت گزینش واژگان تا حدی است که جلوه‌های هنری شعر، به نوع گزینش و چیدمان خاص واژگان بستگی دارد» (عمران‌پور ۱۳۸۸: ۱۶۷). واژه‌های ایستا و منجمد نیستند، بلکه جاندار و پویا هستند (Simpson, 2004: 4) و هر کدام در انتقال معنایی خاص به مخاطب نقش دارند؛ چراکه واژه‌ها از دید ساختمان و دلالت و معنا با یکدیگر متفاوت هستند. یا کوبسن نیز، بر منش ویژه‌ی آهنگ و هم‌صدایی واژه‌ها و حضور آشکار شاعر که باعث تجریدی‌تر، ژرف‌تر و پرمعناتر شدن شعر می‌شود، تأکید دارد (احمدی، ۱۳۷۸: ۳۳۲). واژه‌ها به خوبی می‌توانند در منظورشناسی شاعر یا نویسنده اثری مستقیم و مطلوب داشته باشند و بخشی از منظومه‌ی فکری او را به گروه هدف انتقال بدهند. «بخش عمده‌ای از سرشت یک سبک را نوع گزینش واژه‌ها می‌سازد. واژه‌ها ... تاریخ و زندگی‌نامه دارند، حتی شخصیت و شناس‌نامه و بار عاطفی و فرهنگی دارند» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۴۹). بنابراین، با بررسی آن می‌توان به شناخت بهتری از لایه‌های ژرف ساخت اثر تولیدی دست یافت.

بازتاب شماری از واژه‌ها در رمان بازگشت به خوشبختی، بیانگر نگرش‌های خاص ایدئولوژیکِ فهمیه رحیمی است. «مصالح اولیه‌ی هر شاعری را دایره‌ی واژگان و فرهنگ لغات او تشکیل می‌دهد» (مهری و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۳۴). بر این پایه، فهمیه رحیمی با استفاده از دایره‌ی واژه‌های گسترده، بخشی از باورهایش را تبیین کرده است. این واژه‌ها با دقت خاصی برگزیده شده و بار معنایی ویژه‌ای را دربر می‌گیرند و بازتاب عینی تفکرات و باورهای انتزاعی نویسنده هستند. وجه غالب در لایه‌ی واژگانی این رمان، نگرشی اجتماعی با رویکرد به دغدغه‌های زنانه است که از راه واژگان غالباً عینی و نشاندار انعکاس یافته‌اند. البته، مقولات عاشقانه هم از این راه بازنمایی شده‌اند. در کل، این واژه‌ها دارای دو ویژگی شاخص هستند: عینی و محسوس بودن؛ نشاندار بودن. این دو ویژگی در دیگر رمان‌های رئالیستی نیز بازتاب گسترده‌ای دارد و واکاوی آن‌ها، مؤلفه‌های رئالیستی را در این رمان عامه‌پسند، بیشتر نشان می‌دهد.

الف. واژه‌های عینی و محسوس

فهمیه رحیمی برای تشریح موضوعات انتزاعی از واژه‌های عینی استفاده کرده و مقولات ذهنی را به محسوسات بدل نموده است. با این روش، درک مخاطب از مطالبی که او در ذهن دارد، افزایش می‌یابد و در فرآیند درک مخاطب سهولت ایجاد می‌شود. رحیمی در ابتدای داستان به واسطه‌ی کاربست واژه‌های حسی همچون «لبخند، کمرنگ، لب، نفس، سینه و کشیدن نفس»، شرایط روحی و درنی شخصیت‌ها را به

عنوان مقوله‌ای انتزاعی برای مخاطب تشریح شده است. با این روش، گروه هدف (مخاطب)، بهتر در جریان کنش‌ها و گفتارهای شخصیت‌ها قرار می‌گیرد:

«لبخند کمرنگی بر لبش نقش بست و گفت: اگر فکر می‌کنی نمی‌توانی آن را حمل کنی، بگذار تا خودش ببرد. نفسی را که در سینه حبس کرده بودم، با کشیدن نفس عمیق‌تری خارج کردم و گفتم: حالا که مسئولیت رساندن آن را قبول کرده‌ام، می‌برم» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۲).

در بخشی از داستان، راوی که شخصیت اصلی است، فرآیند آغاز و شکل‌گیری عشق را با به‌کارگیری واژه‌های عینی نشان داده و ابراز می‌کند. نویسنده کوشیده است پدیده‌ی انتزاعی عشق را با تکیه بر ظرفیت‌های واژه‌هایی که عینیت دارند، بازنمایی کند. مخاطب با شنیدن واژه‌های «جوان، لباس محلی، بلوز و شلوار، برادر، دیدن، چهارشانه، موی پرپشت و سیاه، خنده، دندان‌های سپیدش، پوست، گندم‌گون، درخشیدن» که به صورت مسلسل‌وار و خوشه‌ای ذهن او را به تسخیر درمی‌آورند، تصویر و درک بهتری از عشق - آن‌گونه که در ذهن راوی می‌گذرد - به دست می‌آورد:

امروز مستأجرمان می‌آید، چه خوب است که تو هم قدری به من کمک کنی. مادر او چه شکلی است؟ خوب مثل تمام جوان‌های دیگر است. چرا باید سنش را کمتر بگوید؟ آیا او لباس محلی پوشیده است؟ نه مثل برادرت بلوز و شلوار بر تن دارد. هنگام عصر با سعید از خانه خارج شدند. از پشت او را دیدم، چهارشانه، با موهای پرپشت و سیاه ... هنگام خنده دندان‌های سپیدش زیر پوست گندم‌گونش می‌درخشید (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۴).

واکنش‌ها و درونی‌های افراد و نیز، محیط پیرامون در غالب بخش‌های داستان با کاربست واژه‌های عینی و محسوس، بازنمایی شده است. فهمیده رحیمی کوشیده است از این راه پیوندی میان دنیای درونی و بیرونی شخصیت ایجاد کند و بر گستره‌ی درک مخاطب بیفزاید. در واقع، واژه‌ها زمانی که در کنار هم قرار می‌گیرند، پیامی را به گوش شنونده می‌رسانند و او را با شخصیت‌های داستان، بیشتر آشنا می‌کنند. شخصیت اصلی رمان یعنی سعیده سعی می‌کند با توجه به ظاهر طرف مقابل، به کشف درونی‌های بهرام و احوال فعلی او بپردازد و برداشت‌های خود را با مخاطب به اشتراک بگذارد:

موقع برگشت یک بلوز و ژاکت برای مادر و مقداری شیرینی خریدم. خوشبختانه همه اعضای خانواده جمع بودند. بهرام هم بود، اما برخلاف دیگران که می‌خندیدند و به من تبریک می‌گفتند، بهرام خیلی خشک و رسمی رفتار می‌کرد. ظرف شیرینی را مقابلش گذاشتم، اما او درد سینه را بهانه قرار داد و از خوردن امتناع ورزید آیا به راستی بیمار بود؟ پس چرا سرفه نمی‌کرد؟ با آنکه هوای اتاق گرم نبود، اما روی پیشانی‌اش عرق نشسته بود (رحیمی، ۱۳۷۳: ۲۶).

شخصیت اصلی داستان از شور و ذوق درونی خود پس از شنیدن بازگشت برادر و دوستش - که مورد علاقه‌ی اوست - سخن می‌گوید. نویسنده به قدری از واژه‌های عینی همچون «زمستان، نامه، بهار، خانه و نقاش» استفاده کرده که حتی بدون یادکرد مستقیم از عواطف درونی شخصیت مورد نظر و صرفاً با دنبال کردن واژه‌های محسوس، می‌توان به جهان درونی او پی برد:

«در اواخر زمستان، نامه‌ای از سعید داشتم که نوشته بود دوره‌ی تخصصی را با موفقیت گذرانده‌اند و برای ماه دوم بهار به ایران بازمی‌گردند. او از علامت جمع استفاده کرده بود و من امیدوار شدم که بهرام نیز برمی‌گردد. خانه را به دست نقاش سپردیم و روزشماری می‌کردیم» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۶۴).

ب. واژه‌های نشاندار

واژه‌های نشاندار «علاوه بر دلالت بر یک مفهوم خاص، دربردارنده‌ی معانی ضمنی و مفاهیم ارزشی نیز هستند که نگرش و طرز تلقی نویسنده و گوینده را در خود دارند» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۶۴). در مقابل، عناصر عاری از نشان به بخشی از امکانات زبانی (آواها، واژه‌ها، نحو) گفته می‌شود که ساده، عادی، خنثی و همگانی هستند و آن‌ها را بخش پیش‌الگو یا ارزش‌های پایه‌ی زبان می‌نامند (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۶۳). واژه‌های نشاندار در گستره‌ی سبک‌شناسی این امکان را فراهم می‌کنند که مخاطب به بخشی از رویکردهای صاحب اثر پی ببرد و در جریان منظورشناسی، موفق‌تر عمل کند و میزان دخالت یا بی‌طرفی پدیدآورنده‌ی متن آشکار شود.

اصلی‌ترین جهان‌بینی منعکس در رمان بازگشت به خوشبختی، اهمیت دادن به ارزش‌های زنانه و تقابل با گفتمان مردمحور است، یعنی ویژگی که در جامعه‌ی ایرانی، واقعیتی عینی و رئالیستی دارد. فهمیه رحیمی در بخش‌های متعددی از داستان به بازنمایی رویکردهای زن‌گرایانه‌اش پرداخته و به طور کلی، داستان را به بستری مطلوب برای ترویج گفتمان مورد نظر خود تبدیل کرده است. در این راستا، کاربرست واژه‌های نشاندار در بیان ابعاد گوناگون دیدگاه‌های او اثرگذار بوده است. هر کدام از واژه‌های مشخص شده در متن ذیل، دارای بار مفهومی مشخصی هستند که تضاد میان ارزش و ضدارزش را به مخاطب انتقال می‌دهند. این واژه‌ها با واژه‌های دیگر ارتباط تنگاتنگی دارند و در مجموع، خوشه‌های واژگانی را در بندهای گوناگون ایجاد کرده و ساختار ایدئولوژیک مورد نظر نویسنده را بیان می‌دارند. فهمیه رحیمی از زبان شخصیت سعیده، دغدغه‌های یک زن را برای آینده شرح می‌دهد و به نقد آن می‌پردازد. واژه «خودم» در این متن بسیار کلیدی به نظر می‌رسد؛ زیرا تلاش سعیده برای در نظر گرفتن خود در فضایی مردسالار را به نمایش می‌گذارد. در واقع، رحیمی به صورت غیرمستقیم بیان می‌دارد که زن به غیر از دیگران، به خودش هم می‌تواند بیندیشد و خواسته‌های خود را در اولویت قرار دهد. در این طرز تفکر، زن دیگر جنس دوم محسوب نمی‌شود و مرزهای جنسیتی برآمده از گفتمان مردمحوری،

رنگ می‌بازد و درهم می‌شکند. سعیده به خیال‌پردازی‌های خود برای آینده ادامه می‌دهد و از این که با اخذ مدرک دیپلم هم‌چنان بیکار است، ابراز ناراحتی می‌کند. او دغدغه پیشرفت دارد و نمی‌خواهد در پستوی خانه بنشیند و نگاه سنتی تحمیل شده بر خود را پذیرا شود. سعیده از داشتن هدف و رسیدن به آن سخن می‌گوید و در نقش زنی دغدغه‌مند ظاهر می‌شود. او به نقد افکار گذشته خود می‌پردازد و نگاه سطحی خویش به تحصیل و مدرک‌گرایی را نکوهش می‌کند. این طرز اندیشه نشان از بروز تحولات چشمگیر درونی در زنی دارد که می‌خواهد خلاف فضای غالب جامعه حرکت کند. فهیمه رحیمی با کاربرد واژه‌های نشاندار که در متن ذیل مشخص شده است، این پیام را به مخاطبان عام (جامعه) و خاص (زنان) خود انتقال داده است:

در حالی که به بیرون خیره شده بودم، به خودم می‌اندیشیدم. به هجده بهاری که پشت سر گذاشته بودم و اینکه حالا به عنوان دیپلمه بیکار چه می‌خواهم و به دنبال کدام هدف هستم. برای آینده تصمیمی نداشتم، حتی دوازده سال تحصیل را نه به خاطر کاره‌ای شدن، بلکه به صرف اینکه باید خواند و مدرک گرفت، گذرانده بودم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۲).

اهمیت نهاد خانواده، در گفتمان‌های مطرح شده از سوی فهیمه رحیمی جایگاه ویژه و واقع‌گرایانه هم در جامعه و نیز در چارچوب مؤلفه‌های رئالیستی جای دارد. سعیده اگرچه همراه و همگام با جریان مردسالار نیست، ولی پیوندهای عاطفی خود را به طور کامل با این گفتمان، قطع نکرده و هنوز بسیاری از مبانی سنتی را می‌پذیرد. این رویکرد نشان می‌دهد که رحیمی زنان سنت‌گرای افراطی را به عنوان الگوی تغییرات زنانه تأیید نمی‌کند، بلکه سعی دارد با ایجاد تعادل میان گفتمان فمینیستی و سنت گرا، راه سومی را پیشنهاد دهد. در ساختار فکری این زن، پدر و مادر به عنوان شخصیت‌های مورد احترام و با اهمیت جلوه گر شده‌اند:

پدر برای گرم نگه داشتن کانون خانواده از هیچ تلاشی کوتاهی نکرده است و تا آنجا که توان داشته برای راحتی ما زخم کشیده. او از مادر به عنوان زنی کامل و بی‌عیب نام می‌برد و از ما می‌خواهد مادر را نمونه و الگو قرار دهیم. شاید به خاطر اینکه مادر یک فرهنگی بازنشسته است» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۴).

با وجود این که فهیمه رحیمی سعی می‌کند شخصیتی تحول‌خواه از سعیده خلق کند، ولی از واقعیت‌های ایدئولوژیک زنانی چون سعیده و طبقه فکری‌ای که بدان تعلق دارند، غافل نمی‌شود. در نتیجه، در بخشی از رمان، ظاهرگرایی این دختر و اندیشه‌های نسنجیده او در ارتباط با تحصیل بازگو می‌شود:

گفتم: حالا که به دانشگاه نمی‌روم، دوست دارم اقامت را با مدارک و گواهی‌نامه‌های آموزشی پر کنم. بالاخره متقاعد شدند و من با شروع ماه دوم زمستان از شرکت مسعود تقاضای کار کردم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۲۳).

از دیگر ویژگی‌های شخصیت اصلی داستان، سرنوشت‌باوری و جبرگرایی اوست. سعیده بارها از تقدیری که برایش رقم خورده است، سخن به میان می‌آورد و اختیار خود را در وقوع حوادث گوناگون، نادیده می‌گیرد. بازتاب این رویکرد در اندیشه‌ی یک فرد، نشان از روحیه‌ی تسلیم‌پذیری و بی‌انگیزگی او برای مبارزه و برهم‌زدن موقعیت کنونی‌اش دارد:

«بعد به شوخی اضافه کردم: بهتر است تو یک بنگاه همسریابی باز کنی، ثواب می‌کنی و هم ... حرفم را قطع کرد و گفت: برای دوستان دیگر پادرمیانی نمی‌کنم، ازدواج نافرجام تو به اندازه‌ی کافی برایم پشیمانی به دنبال داشت ... نه تو چرا باید شرمنده باشی، سرنوشت من این طور بود» (رحیمی، ۱۳۶۴: ۶۸).

تصویری که نویسنده از شماری از شخصیت‌های مرد ارائه می‌دهد، درخور توجه است. او بهرام را شخصیتی معرفی می‌کند که نگاهی سنتی به زنان دارد و آنها را در چهارچوب‌های نهادینه‌شده و غیرمدرن می‌پسندد و تعریف می‌کند. با اینکه بهرام بیرون از کشور زندگی کرده و پزشک است، اما همچنان اندیشه‌های مردسالارانه و مرتبط با فرهنگ پدرسالار در او دیده می‌شود. در واقع، رحیمی سعی می‌کند از این طریق به مخاطب نشان دهد که این گفتمان به چه میزان در لایه‌های زیرین فکری مردان ایرانی نفوذ کرده و به سادگی تعدیل نمی‌شود. واژه‌های نشاننداری که رحیمی به کار می‌گیرد، این رویکرد بهرام را به تصویر می‌کشد و تقابل ایدئولوژیک زن تحول‌خواه و مرد سنتی را بازنمایی می‌کند:

«هر دو به این نتیجه رسیدیم که برای یکدیگر ساخته نشده‌ایم و زوج مناسبی نیستیم. بهرام مرا نمی‌خواهد. او به دنبال سعیده گذشته است. سعیده‌ای که ساده لباس می‌پوشید و آرایش نمی‌کرد. دختری که بهرام دوست داشت، دارای حجب و حیای دخترانه بود، اما من فاقد آن هستم» (رحیمی، ۱۳۶۴: ۸۰).

فهمیه رحیمی قصد ندارد شخصیتی آرمانی و کامل خلق کند؛ زیرا معرفی چنین الگویی برای مخاطبان او به ویژه زنان، باورپذیر نیست. او از زنی سخن به میان می‌آورد که همچون دیگران است و گاهی اشتباه‌هایی دارد، ولی در فرآیند رشد و دیگرونی شخصیتی قرار دارد. به عبارت دیگر، نویسنده رمان در تلاش است شخصیتی را خلق کند که در دسترس دیگران قرار دارد، شخصیتی که در عرصه واقعی جامعه، نموده‌های عینی و ملموس دارد.

۳-۲. لایه بلاغی

با استفاده از آرایه‌های ادبی لفظی و معنوی، مرزهای تخیل شاعر تا بی‌نهایت گسترش پیدا می‌کند و بر جذابیت اثرش افزوده می‌شود. این آرایه‌ها، رمان‌نویس را در بیان واقعیت‌های جامعه، توانمندتر می‌کند. «فنون بلاغی [صرفاً] با چگونگی بیان اندیشه‌ها سروکار ندارند، بلکه بر چگونگی اندیشیدن نیز، تأثیر می‌گذارند» (سجودی، ۱۳۸۷: ۵۲). بنابراین، با تحلیل بلاغی یک اثر، پی بردن به سبک مؤلف، منظومه فکری و تمهیدات ادبی مورد استفاده او فراهم می‌گردد. «لایه بلاغی سبک هم در برونه زبان تأثیر

می‌گذارد و هم در درونۀ آن. منظور از بلاغت در برونۀ زبان، آن دسته از مؤلفه‌هایی است که صورت زبان را برجسته می‌کند و به آن وجوه ادبی می‌بخشد. از این دسته با نام آرایه‌های بدیعی یا صناعات بدیعی یاد می‌شود» (مهری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۶۸). در بین مصداق‌های برونۀ زبان، تشبیه به عنوان یکی از ابزارهای اصلی تصویرپردازی و تخیل از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. «دو شاخۀ بلاغت و سبک‌شناسی تا آن‌جا در هم تنیده‌اند که تمهیدات بلاغی و صناعات بدیعی را تمهیدات سبکی نیز می‌نامند. تمهیدات سبکی (آرایه‌های بلاغی یا صنایع بدیعی) نه تنها برای تحلیل متن، بلکه برای آفرینش متن خلاقه نیز آموزش داده می‌شوند» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۱۰۳). بنابراین، نویسنده‌ای که از آرایه‌های ادبی در داستان خود استفاده می‌کند، جنبه‌های ادبیّت متن خود را تقویت می‌کند و امکان رسیدن به تحلیلی جدید از اثر خلق شده را از سوی مخاطب فراهم می‌آورد.

الف. کاربرد تشبیه

تشبیه یکی از اصلی‌ترین صور خیالی است که شاعر با آن می‌تواند ارتباط میان پدیده‌های گوناگون را تقویت کند و حس زیبایی‌شناسانه‌ی شنونده را به اقناع برساند. فهیمه رحیمی هم از ظرفیت‌های این آرایه در رمان بازگشت به خوشبختی استفاده کرده است. او با کاربست تشبیهات زوادیاب و ساده‌فهم و ایجاد حالت مقایسه‌ای میان مشبه و مشبه‌به، به تداعی مفهوم اصلی که در ذهن دارد، یاری رسانده است. بخش قابل توجهی از تشبیهات به کار رفته در رمان بازگشت به خوشبختی، سویه‌های عاشقانه و زن‌گرایانه دارند. این تشبیهات که غالباً حسی و ساده هستند، از عمق معنایی کمتری برخوردارند. تشبیهاتی از این دست، بیانگر جهان محسوس درون شخصیت و نویسنده‌ی داستان هستند.

پربسامدترین نوع تشبیه در رمان بازگشت به خوشبختی، معقول به محسوس است. هرگاه مشبه از معقولات و مشبه‌به از محسوسات باشد، این تشبیه نمود پیدا می‌کند. نویسنده بسیاری از مفاهیم انتزاعی و ذهنی را از این طریق برای مخاطب خود شرح داده و مفهیمی را که در دنیای واقعی مابه‌ازایی ندارند، با مانسته کردن به پدیده‌ای محسوس، قابل درک کرده است. در بخش پایانی رمان، سعیده که در حضور خانواده‌ی همسرش قرار دارد، ابراز خشنودی می‌کند. برای او خانواده اهمیت ویژه‌ای دارد و ارزش آن را به خوبی درک می‌کند؛ زیرا به واسطه‌ی ازدواج نخست و سکونت در خارج از ایران، مدتی از داشتن نعمت خانواده محروم بوده است. سعیده برای نشان دادن اهمیت اعضای خانواده در زندگی‌اش آن‌ها را به ستاره‌هایی تشبیه می‌کند که در آسمان می‌درخشند. در واقع، او خود را آسمانی می‌داند که ستاره‌های آن، اعضای خانواده‌ی خودش و همسرش هستند. زیبایی و درخشندگی این آسمان با نور این ستاره‌ها (محبت) تضمین خواهد شد: «امشب باز در جمع خانواده هستم. اگر این جمع مهربان را نداشتم، چه می‌کردم؟ هر کدام از آنها دریچه‌ای از نور و امید را به رویم می‌گشایند و آسمان تاریک زندگی‌ام را با ستارگان محبت

خود روشنی می‌بخشند» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۲۲۶). نویسنده دو مفهوم انتزاعی و معقول زندگی و محبت را به عنوان مشبه و دو واژه عینی و محسوس آسمان و ستارگان را به عنوان مشبه‌به آورده است.

در تشبیهی دیگر، پدر بهرام به توصیف عروس خود یعنی سعیده می‌پردازد. این تشبیه نشان از استحکام روابط خانوادگی دارد. پدر بهرام سعیده را همچون دختر خود صدا می‌زند و می‌داند و این امر نشان از جایگاه عروس در خانواده همسرش دارد. یکی از سویه‌های مفهوم خوشبختی که در رمان بازگشت به خوشبختی بارها مورد تأکید قرار گرفته، تقویت روابط خانوادگی است که در تشبیه ذیل هم نمود پیدا می‌کند. به طور کلی، فهیمه رحیمی مفهوم خانواده را ستوده و بر لزوم حفظ آن تأکید کرده است: «نگاهی از روی سپاس به پدر او (بهرام) کردم. او شال رنگینی بر شانهم انداخت و گفت: تو (سعیده) هم عروس منی و هم دختر منی. با ورود دیگر اعضای خانواده، محفلی گرم به وجود آمد» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۲۲۸). در این تشبیه، مشبه (سعیده) محسوس و مشبه‌به (دختر) هم محسوس هستند. هرگاه مشبه و مشبه‌به از محسوسات باشند و در دنیای واقعی توسط یکی از حواس درک شوند، آن تشبیه واقع‌گرایانه‌تر خواهد بود؛ زیرا مخاطب با هر کدام از طرفین تشبیه آشنایی دارد و می‌تواند تصویری از آن در ذهن خود پیروانند. «کلامی که در آن تشبیه حسی به حسی بیشتر باشد، برآمده از ذهنیتی است حسی و نگاهی به پوسته محسوس اشیاء [دارد]» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۳۰۶). در تشبیهی دیگر، سعیده پس از جدایی از پرویز به اصرار برادرش، سعید با بهرام ملاقات می‌کند. پس از این که در رستوران با هم به صحبت مشغول می‌شوند، سعیده به شناختی نسبی از بهرام دست می‌یابد و ناخودآگاه به مقایسه این دو شخصیت می‌پردازد. این حساسیت‌ها پس از آن که سعید به او پیشنهاد می‌دهد تا به ازدواج با بهرام فکر کند، در ذهن سعیده بیشتر می‌شود. فهیمه رحیمی این مقایسه را با کاربرد تشبیه برای مخاطب شرح می‌دهد تا جایگاه این دو مرد را هم در ذهن سعیده و هم برای گروه هدف (مخاطب) مشخص و تعیین کند. هر دو طرف تشبیه، محسوس هستند:

شب، هنگام خواب، او را با پرویز مقایسه کردم. چقدر میان انسان‌ها فرق است. یکی اسیر می‌کند و دیگری آزاد می‌سازد. یکی به بلا گرفتار و دیگری از بلا رها می‌سازد. از اینکه آن دو را با هم سنجیده بودم، از خودم شرمند شدم. تفاوتشان مانند روز بود و شب (رحیمی، ۱۳۷۳: ۸۰).

سعیده در بخش قابل توجهی از رمان، در گذشته سیر می‌کند و همواره به دلایل شکست ازدواج نخست خود می‌اندیشد. او در برزخی گرفتار آمده است که بسیاری از زنان جامعه مبتلا به آن هستند. رحیمی در تلاش است از طریق بازنمایی کنش‌ها و دغدغه‌های ذهنی این شخصیت، شرایط روحی و عاطفی زنانی را نشان بدهد که روزهای پس از جدایی از همسر خود را سپری می‌کنند. از سوی دیگر، این وضعیت، تلاش زن ایرانی برای رسیدن به هویت واقعی و استقلال شخصیتی بدون تکیه کردن بر مرد

است. سعیده به بهرام از گذشته‌های کابوس‌وار خود می‌گوید که زندگی‌اش را تحت تأثیر قرار داده است. تشبیهی که نویسنده به کار می‌برد، در تشریح این حالت روحی، اثرگذار است. البته، رحیمی دو مفهوم انتزاعی (خواب و کابوس) را دارای شباهت تشخیص داده است:

سعیده گفت: هر وقت از تو دور هستم، نگران هستم، اما وقتی می‌بینمت، گذشته مثل یک کابوس وحشتناک پیش رویم مجسم می‌شود. حتی فراموش می‌کنم حالت را ببرسم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۹۴).

رحیمی در داستان خود، به تشبیه توجه داشته و با بهره‌گیری از ظرفیت‌های این صورت خیالی به انتقال بخشی از اغراض خویش پرداخته است. داستان او سرشار از تشبیهاتی است که کلامش را به سوی تخیل سوق داده است. در سبک بلاغی رحیمی، عناصر گوناگونی چون: اشیاء، محسوسات روزمره، طبیعت، انسان، مؤلفه‌های دینی، مفاهیم انتزاعی و ... دست‌مایه قرار می‌گیرند تا او تشبیهاتی زیبا بیافریند. محدود نبودن گستره فکری نویسنده به مقولاتی مشخص، زمینه‌های لازم را برای خلاقیت‌های او در تشبیه‌سازی فراهم آورده است. او با خلق تشبیهات فراوان، کلامی آفریده است که با زبان معمول و هنجار تفاوت‌هایی دارد؛ زیرا در پی آن است که عادات گفتاری مخاطبان خود را به صورت آگاهانه دچار تغییر کرده و دخل و تصرف‌هایی در همنشینی جمله‌ها پدید آورد و مفاهیم را به گونه‌ای غیرمعمول و جدید، تبیین نماید. این هنجارشکنی زبانی، اثری مطلوب بر فرآیند بازنمایی داشته‌های فکری رحیمی، گذاشته است. در جمله ذیل، سعیده به نمایندگی از نویسنده به توصیف اعضای خانواده همسرش می‌پردازد و این گونه تصویری خیال‌انگیز پدید می‌آورد. مشبّه‌ها (گل و رشته) محسوس هستند و نویسنده از این طریق، عینی‌سازی سخن خود را سرعت بخشیده است:

مادر چهره زیبایی داشت. با چشم و ابرویی سیاه و صورتی گلگون، دکتر به مادرش شباهت داشت تا به پدر ... رشته کلام که با ورود من پاره شده بود، دوباره گره خورد (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۱۷).

همان‌طور که گفته شد، این نوع از تشبیه از بسامد بالایی در این رمان برخوردار است.

ب. کنایه

هرگاه کنایه به کار برده می‌شود، صراحت کلام کاهش پیدا می‌کند و متن تولیدی چندلایه و گاهی، پیچیده می‌شود. این آرایه «یکی از صورت‌های بیان پوشیده و اسلوب هنری گفتار» (شفیعی کدکنی، ۱۳۶۶: ۱۴۰) است و زمانی نمود پیدا می‌کند که شاعر، اصطلاحات قاموسی زبان را کنار می‌گذارد و دوپهلوی سخن می‌گوید تا نظر مخاطب را جلب کند. کنایه‌هایی که فهیمه رحیمی در داستان به کار برده است، در مواردی نوآوری دارد و کاملاً ساده‌یاب نیست. در واقع، او با تکیه بر گفتار روزمره شخصیت‌های خود، کنایه‌هایی را در متن به کار می‌برد که ریشه در دوران معاصر دارد و به گوش مخاطبان چندان آشنا نیست، اما این نوآوری به گونه‌ای نیست که موجب بیگانگی خواننده با متن شود؛ زیرا زمانی که کنایه‌ها در بافت

متن قرار می‌گیرند، مفهوم مورد نظر را به مخاطب انتقال می‌دهند. هدف فهیمه رحیمی این بوده است که بر زمینه‌های زیبایی‌شناسانه داستان بیفزاید و صرفاً به دنبال قدرت آزمایی ادیبانه نبوده است. در متن ذیل، سعیده از زناشویی ناموفق خود و محقق نشدن اهدافی که از ازدواج با پرویز در سر داشته است، سخن می‌گوید. بیان ادبی و شاعرانه او که به صورت کنایی بیان شده است، مخاطب را به این نتیجه می‌رساند که با زنی تجددگرا و مستقل (یا دست کم، نیمه‌مستقل) روبه‌رو است. زنی که تلاش می‌کند نگاه خود را به پدیده ازدواج تغییر دهد و نقش خویش را از به عنوان یک انسان دارای حق در پیوند زناشویی با یک مرد، پررنگ کند. این کنایه نشان می‌دهد که نگرش سعیده به ازدواج از سطح سنتی و معمول فراتر رفته و رنگ و بوی جدیدی به خود گرفته است:

پرویز آن هوا و آن بال را در اختیارم گذاشت، اما نه نور دیدم نه از پرواز چیزی جز بال شکسته نصیم شد. وقتی فهمیدم نه آبی برای نوشیدن هست و نه هوایی برای استنشاق، با یک دنیا پشیمانی برگشتم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۸۵).

در متن ذیل هم، نویسنده برای نشان دادن فضای صمیمانه‌ای که بین افراد وجود دارد، از عبارت کنایی استفاده کرده است که اگرچه مسبوق به سابقه نیست، ولی ریشه در گفت‌وگو روزمره دارد و برای مخاطب عام هم، قابل فهم است: «صحب‌ها گل انداخته بود و درست مثل شب قبل خداحافظی تا نیمه‌های شب به دراز کشید» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۱۶). همچنین، عبارت کنایی «گل انداختن» در جای دیگری از رمان به معنای هیجانی بودن آورده شده است: «سیما و سارا با عجله به اتاق من آمدند. صورتشان از هیجان گل انداخته بود» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۴۶).

سعیده که در ازدواج اول، شکست خورده است، راه لجبازی را در برخورد با معشوق قدیمی خود، بهرام پیش می‌گیرد. یکی از شگردهای پرتکرار رحیمی در رمان، توجه به مونولوگ‌هایی است که بیشتر اوقات در فکر سعیده جریان می‌یابد. او در ذهن خود، با بیانی کنایی، بهرام را خطاب قرار می‌دهد و رفتارهای او را تحلیل می‌کند. بهرام نیز، از کنایه «پای کسی در میان بودن» استفاده می‌کند تا روابط بینافردی با سعیده را بهبود بخشد و او را برای آغاز و تداوم گفتگو، مجاب نماید:

سعیده بگذار یک بار دیگر از تو سؤال کنم: آیا پای مردی در میان است؟ نگاهش کردم. چه می‌توانستم بگویم؟ ... چرا گناه خودش را به گردن دیگری می‌اندازد؟ (رحیمی، ۱۳۷۳: ۹۴).

سعیده در بخش‌های گوناگون داستان، زنی همراه با اضطراب و نگرانی تصویر شده است. او همواره از اتفاقات اطراف خود هراس دارد و گویی در انتظار خبری ناگوار است. رحیمی برای بازنمایی هرچه بهتر شرایط روحی مشوش سعیده، از کنایه‌هایی استفاده می‌کند که بر گستره شناخت و بینش مخاطب می‌افزاید. در متن ذیل، «دلگرم شدن به کسی» یا «در چهره کسی، چیزی را خواندن» کنایه‌هایی ساده‌یاب

و عامیانه هستند که از زبان سعیده بیان می‌شود تا مخاطب، لحظات پرتهاپ او را در موقعیت جدید دریابد:

از لبخندی که داشت، دلم گرم شد. آیا او همان کسی است که راه را به من نشان خواهد داد؟ ... در آینه نگاهی به خودم انداختم و با خودم گفتم: تو امشب با خانواده‌ی او روبه‌رو می‌شوی. سعی کن بر خودت مسلط باشی. آن‌ها نباید تشویش و نگرانی را در چهره‌ی تو بخوانند (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۰۹).

نویسنده در بخش دیگری از رمان به گفتگوی شخصیت‌های داستان اشاره می‌کند تا مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی و خویشکاری همگانی را برای مخاطبان خود شرح دهد. از دید رحیمی، آنچه باعث رشد کشورهای جهان سوم می‌شود، تلاش مردم برای آگاه‌شدن از مسایل روز سیاسی و اجتماعی است تا مانع تسلط استعمار و کشورهای ابرقدرت بر مملکت خود شوند. در واقع، نویسنده باور دارد که جوامع ضعیف‌تر زمانی به استقلال دست پیدا می‌کنند که مردم آن، در زمینه‌های مختلف به آگاهی و شناخت دست پیدا کنند. آنچه در بازنمایی این مفهوم کلی اثری مطلوب داشته، کاربست عبارت کنایی ساده‌یاب است: «شما هنوز جوانید و از سیاست ابرقدرت‌ها غافل. چه خوب می‌شد اگر با نگاهی عمیق‌تر به مظهر آزادی‌تان نگاه می‌کردید، برای نمونه ببینید چه به روز کشور خودمان آورده‌اند!» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۲۴).

۳-۳. لایه‌ی ایدئولوژیک

زمانی که از لایه‌ی انتقادی سخن به میان می‌آید، مقوله‌ی سبک‌شناسی انتقادی برجسته می‌شود. در این نوع از سبک‌شناسی، موضوعاتی چون سبک، گفتمان، نظریه‌های انتقادی، ایدئولوژی و قدرت اهمیت پیدا می‌کنند. «تحلیلگران ایدئولوژی و گفتمان‌شناسی سعی بر آن دارند تا معنای متن و به ویژه ایدئولوژی را از طریق کشف روابط میان سازه‌های متن با بافت یا به تعبیری پیوند متن با زیرمتن تاریخی، سیاسی و اجتماعی تفسیر کنند» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۳۴۵). ایدئولوژی به قدری دارای قدرت است که می‌تواند بر ساختار و محتوای یک اثر ادبی چیرگی پیدا کند و هژمونی نرم یا سخت خود را برقرار سازد. در واقع، ایدئولوژی صاحب اثر باعث خلق آن اثر و جهت‌گیری‌های سیاسی، فرهنگی، دینی، اجتماعی و ... می‌شود. دریافت ایدئولوژی‌های موجود در متن هم از طریق توجه به ساختار متن و هم از راه تدقیق در مضمون اثر تولیدی امکان‌پذیر است. از دید زبان‌شناسان، «زبان در سطوح متفاوت، حامل ایدئولوژی است و به ایدئولوژی شکل می‌دهد و از آن‌سو از آن شکل می‌پذیرد ... در نوشتار و گفتار هر گوینده‌ای نگرش شخصی و ذهنیت هستی‌شناختی، ارزش‌ها، تلقی‌ها، باورها، احساسات و پیش‌داوری‌های زمانه‌ی وی به طور خودآگاه یا ناخودآگاه نمودار می‌شود» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۳۴۵). بنابراین، ارتباطی دوسویه و دویا میان زبان و ایدئولوژی برقرار است.

در رمان بازگشت به خوشبختی سه گفتمان کلی نمودار شده است. نویسنده گاهی از عشق به ویژه نوع زمینی و انسانی آن سخن گفته است. در مواردی به رویکردهای زن‌ستیزانه و سنتی شماری از مردان اشاره کرده و تلویحاً آن را نکوهیده است. گاهی به خلق زنانی چون سعیده پرداخته است که برای برون‌رفت از هژمونی مردانه تلاش می‌کنند و سعی دارند در دنیایی برابر با مردان به زندگی خود، سامان بدهند. گفتمان مردسالاری هم، در تقابل با خواسته‌های زنان رمان، در این اثر نمود پیدا کرده است. به مصداق‌های همه این موارد در ادامه پرداخته خواهد شد. عشق انسانی، زن‌ستیزی و سنت‌گرایی، کوشش زنان برای برون‌رفت از هژمونی مردانه، چیرگی گفتمان مردسالاری در تقابل با زنان و مواردی از این دست، از جمله مؤلفه‌های رئالیستی جامعه ایرانی است که در رمان عامه‌پسند بازگشت به خوشبختی نیز بازتاب یافته است.

الف. گفتمان عاشقانه

اصلی‌ترین جریانی که در رمان نمودار شده، گفتمان عاشقانه است که معمولاً میان دو شخصیت سعیده و بهرام شکل می‌گیرد. این عشق‌ورزی به دلیل حیا و حُجب جامعه سنتی ایران، در ابتدا به فرجام نمی‌رسد و سعیده با فردی به نام پرویز ازدواج می‌کند. بهرام که شاهد مراسم ازدواج این دو بوده است، از تجربه تلخ عاطفی خود در آن شب و در حضور سعیده پس از مدت‌ها سخن می‌گوید و حرف دل خود را به او می‌گوید:

بله ابراز نکردم؛ چون مثل آدم‌های عاشق‌پیشه نبودم که نامه‌های عاشقانه بنویسم و داخل اتاقت پرت کنم و یا از اعتماد خانواده‌ات سوءاستفاده کنم و در موقعیت مناسب در گوشت نجوای عشق بخوانم. چرا فقط در این مورد فراموش کردی که من یک گُردم؟! (رحیمی، ۱۳۷۳: ۸۶).

به نظر می‌رسد طرز صحبت شخصیت بهرام، نشان از سیطره ایدئولوژی مردسالار بر باورهای وی دارد. او ابراز عشق را کنشی مردانه نمی‌داند و خواهان خوانده شدن است، نه خواهان بودن. در واقع، این نگاه که مرد نباید جمله‌های عاشقانه بر زبان بیاورد یا ابراز علاقه کند، به عنوان برآیند گفتمان مردسالاری و مذهبی، بهرام را به انفعال و بی‌کنشی وامی‌دارد که نتیجه آن وارد آمدن آسیب‌های روحی و سرکوب شدن عشق در وجود اوست: «شب عروسیت فقط خدا می‌داند که من چه حالی داشتم. وقتی در لباس سپید عروسی در میان بازوان آن مرد می‌رقصیدی، من مرگ را پیش چشم می‌دیدم، دلم می‌خواست دست را می‌گرفتم و از میان جمعیت بیرون می‌بردم» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۸۸-۸۷). گویی ایدئولوژی، عشق را محدود به جنسیت زن می‌داند و ابراز آن را برای مرد، ناپسند می‌شمارد. در نتیجه، بهرام عاشق‌پیشه علی‌رغم میل خود، عشق را در سینه نهان می‌دارد و دردهای روحی و جسمی ناشی از آن را برای سالیان دراز تاب می‌آورد.

نوع دیگری از ابراز عشق و علاقه که در داستان، کمتر دیده می‌شود، روابط محبت‌آمیز میان برادر و خواهر است. سعید پس از مدت‌ها از خارج به ایران بازگشته و روایت رحیمی نشان می‌دهد که علی‌رغم اختلاف نظرهایی که آن‌ها با هم دارند، اما الفتی استوار میان‌شان برقرار است. سعیده از عبارت «دوستت دارم» برای ابراز علاقه به سعید استفاده می‌کند و سعید نیز، نسبت به شرایط روحی خواهر کوچک‌ترش احساس مسئولیت می‌کند و در تلاش است برای برون‌رفت سعیده از روزهای پس از جدایی، اقداماتی - هرچند در حد لفظ - انجام دهد:

سعیده گفت: خودم را به چی باید وفق بدهم؟ به بدبختی؟! آنکه خیلی وقت است عادت کرده‌ام. انگشت روی لبم گذاشت و گفت: بیا برویم صبحانه آماده است. خیلی گرسنه‌ام. گفتم: سعید خیلی دوستت دارم و خوشحالم که پیشم هستی. من هم خوشحالم که می‌توانم با تو راحت حرف بزنم؛ چون این‌طور که شنیده‌ام تو با کسی درد دل نمی‌کنی و از همه کناره می‌گیری! حالا که پیش تو هستم، دوست دارم علاوه بر برادری دوست هم باشم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۳۴-۱۳۳).

ب. گفتمان زن‌ستیز و تلاش زنان برای رسیدن به استقلال شخصیتی

در ادبیات داستانی پس از انقلاب، موضوع حقوق زنان و شخصیت‌دهی به آن‌ها مورد توجه بسیاری از داستان‌نویسان مرد و زن رئالیست قرار گرفت. در واقع، فضای فمینیستی که مدت‌ها پیش در ادبیات غربی نمود پیدا کرده بود، این بار خود را در ادبیات فارسی معاصر نشان داد و بر این اساس، رمان‌های بسیاری نوشته شد و شخصیت‌های متنوعی خلق گردید تا به زنان برای ایجاد تحول در خود، کمک شود. بنابراین، دغدغه‌های فمینیستی به بخشی از لایه‌های فکری داستان‌های فارسی بدل گردید.

دغدغه سبک‌شناسی فمینیستی به مسایلی مانند: توصیف تبعیض جنسی، کلیشه‌های سنتی برای نقش جنسی، بحث از کاهش ارزش فرد بر مبنای جنسیتش، تبعیض علیه زنان و فروداشت آنان در متون محدود نمی‌شود، بلکه این موضوعات تا آنجا گسترش یافته که عناصر و ساختارهای ادبی مثل استعاره، تصویر، زاویه دید یا فرآیندهای لازم و متعددی را در پیوند با مسائل جنسیت بررسی می‌کند (فتوحی، ۱۳۹۱: ۱۸۵). به عبارتی، ابزارهای ساختاری در خدمت تبیین مفاهیمی فمینیستی قرار گرفته‌اند.

در رمان بازگشت به خوشبختی، شخصیت سعیده همواره در تلاش است به سوی جلو گام بردارد و از نگاه منفی شماری از مردان جامعه به جنس زن، گذر کند و حیاتی جدید را بر پایه محوریت خویش، تجربه کند. بر این اساس، وقتی ازدواج با پرویز را خلاف شعور و شخصیت خود می‌بیند، جدایی را برمی‌گزیند و از ادامه این زندگی به هر قیمتی پرهیز می‌کند؛ زیرا به دنبال رؤیاهای خود و تحقق آن می‌گردد (ر.ک: رحیمی، ۱۳۷۳: ۸۵). همچنین، او تعریفی دیگرگونه از ازدواج در ذهن دارد و شکل‌گیری آن از روی اجبار و قراردادهای تحمیلی جامعه را نقد و نکوهش می‌کند. از دید او، ازدواج

مطلوب، با توافق، شناخت و درک زن و مرد از همدیگر شکل می‌گیرد. نگرش سعیده نسبت به پدیده ازدواج، خط‌مشی فکری او را آشکار می‌سازد و مخاطب درمی‌یابد که با زنی ناقد سنت‌ها و کلیشه‌ها روبه شده است. زنی که تن به باورهای رایج در جامعه نمی‌دهد و بدون افتادن در دام تعصبات مردستیزانه، طرحی نو درمی‌اندازد: «منظورم ازدواج‌هایی نیست که بر پایه‌ی قراردادهای اجباری صورت می‌گیرد. من فکر می‌کنم پایه‌ی یک زندگی موفق باید روی تفاهم دوجانبه بنا شده باشد. شناخت دو تا آدمی که می‌خواهند با هم زندگی جدیدی را شروع کنند» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۰۱).

اگرچه سعیده دچار بحران‌های روحی شده بود، اما با خودباوری اجازه نداد این شرایط بر او غلبه کند. در نتیجه، برای حضوری فعال در جامعه آماده گردید. او هم به لحاظ علمی و تخصصی و هم از دید مالی و استقلال شخصیت به درجه‌ای می‌رسد که قابل قبول است. در واقع، رحیمی با تشریح و بازنمایی کنش‌های سعیده پیامی را به مخاطبان داستان خود می‌دهد و از آن‌ها می‌خواهد تا با اعتماد به نفس در جامعه حضور پیدا کنند و برای رشد و تعالی خود بکوشند.

رفتم در یک آموزشگاه ماشین‌نویسی ثبت‌نام کردم. این کارم در خانه موجب شادی شد. سعید از یکی از دوستانش ماشین تحریری به امانت گرفت و من در خانه هم مشغول تمرین شدم. به دنبال آن، راهی کلاس زبان شدم. من با شروع ماه دوم زمستان از شرکت مسعود تقاضای کار کردم. (رحیمی، ۱۳۷۳: ۸).

سعیده از نقشه‌ها و برنامه‌هایی سخن می‌گوید که برای آینده دارد. او در حین کار، به یادگیری مشغول است و مهارت خود را گسترش می‌دهد. قطعاً واکنش‌هایی از این دست که سعیده از خود بروز می‌دهد، نمونه و مصداقی برای دختران دیگری است که خود را وابسته به مردان می‌دانند و بدون حضور آن‌ها هیچ هویت مستقلی برای خود قائل نیستند. سعیده این تابو را تاحدی شکسته و به عنصری سودمند و خودباور بدل شده است:

در شرکت با خانم محسنی خیلی مأنوس شده بودم. او در بیشتر موارد به کمکم می‌آمد و در کارها یاری‌ام می‌داد. با شروع بهار، اولین ترم کلاس زبان را تمام کردم. شب‌ها وقتی خسته از کلاس برمی‌گشتم، زود به رختخواب می‌رفتم و برای آینده‌ای که در پیش داشتم، نقشه می‌کشیدم. از فکر کردن به این آینده غرق در لذت می‌شدم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۰).

در بخش دیگری از داستان، سعیده کار کردن را با آزاد بودن و استقلال شخصیتی هم‌تراز می‌داند. در واقع، کار کردن زنان در جامعه‌ی مردسالار به نماد و مصداقی برجسته برای برون‌رفت از خنثی بودن بدل شده بود. طبق روایت رحیمی، سعیده در این زمینه گام‌های مطلوبی برداشته بود:

ار ساعت سه تا هشت شب در آنجا مشغول بودم. زمان کار -چه در شرکت و چه در آزمایشگاه- فرصت فکر کردن نداشتم، اما شب‌ها همین که به بستر می‌رفتم، آرزوهایم جان می‌گرفت. آرزوی آزاد

بودن و آزاد زندگی کردن. چقدر به زنان خارجی که در شرکت کار می‌کردند، حسادت می‌کردم. اگر دو سال دیگر با همین پشتکار به کارم ادامه می‌دادم، می‌توانستم آنقدر پس‌انداز داشته باشم که از ایران خارج شوم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۳).

پ. گفتمان مردسالار

بی‌گمان گسترش افکار و کنش‌های تحقیرآمیز شماری از مردان در پیوند با زنان به گفتمان مردسالار گره خورده است. در کلیت این گفتمان تک‌ساحتی، «شناخت و هویت زن در ارتباط با مرد مشخص می‌شود. پس، زن تبدیل به دیگری می‌شود که ویژگی‌های منفی دارد، در حالی که مرد دارای مقام و جایگاه ممتاز و سیطره بر امور هستند» (الرویلی و البازغی، ۲۰۰۰م: ۲۲۰). با نظرداشت این رویکرد، مردان خود را محق می‌دانند خود را جنس برتر و زن را جنس دوم و ضعیف بشمارند و به خود اجازه بدهند با او به بدترین شکل ممکن، رفتار کنند.

یکی از نمودهای فرهنگ مردسالاری در رمان بازگشت به خوشبختی، تبعیض‌هایی است که خانواده‌ها میان فرزندان پسر و دختر قایل می‌شوند. سعیده در بخشی از این داستان به معرفی خودش می‌پردازد و به صورت ضمنی به تحصیلات خودش و برادرانش اشاره می‌کند. مخاطب از لحن صحبت‌های این دختر درمی‌یابد که پدر و مادر تمایل وافر برای رشد علمی فرزندان پسر داشته‌اند. در نتیجه، آنها صاحب مدارج علمی بالا و مشاغل پردرآمد شده‌اند، ولی سعیده از این حمایت‌ها محروم مانده است؛ زیرا در نگاه سنتی و کلیشه‌ای بسیاری از خانواده‌های ایرانی، زن برای اداره‌ی خانه نیاز به فراگیری مهارت دارد، نه برای کسب شغل و درآمد و استقلال شخصیتی. طبق این رویکرد که برآیند گفتمان مردسالار در اتحاد با گفتمان مذهبی است، زن نیازی به تحصیلات عالی ندارد:

آخرین فرزند خانواده بودم. دو خواهر بزرگ‌ترم ازدواج کرده و رفته بودند تا هریک کانون خانواده‌ای را گرمی بخشند. من مانده بودم و دو برادر، یکی دانشجوی پزشکی و دیگری، سهامدار یک شرکت تجاری، هر دو هم مجرد، یکی به بهانه‌ی درس خواندن و دیگری هم به قول خودش به دنبال بخت (رحیمی، ۱۳۷۳: ۳).

در بخش دیگری از رمان، وقتی سعید، برادر بزرگ‌تر سعیده از سفر بازمی‌گردد، او رفتار اطرافیان را با برادر و خودش مقایسه می‌کند:

گفتنی‌ها زیاد داشت و همه با اشتیاق گوش می‌کردند. بازگشت خودم را با او مقایسه کردم، یکی سرافکننده و دیگر سربلند. از من هیچ نپرسیدند، ولی از او می‌خواستند تا همه چیز را تعریف کند. به راستی آیا من حرفی برای گفتن داشتم؟ (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۰۴).

همچنین، سعیده در تکاپوست تا اتاق سعید را که اکنون در اختیار دارد، تخلیه و آماده سکونت برادرش کند (ر.ک: رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۰۲). اتفاقی که تا زمان عدم حضور سعید به سعیده تعلق دارد. مجموعه‌ای از این رویکردها مخاطب را با چالش‌های عمیق فکری در نقد مبانی گفتمان پدرسالار و مردمحور مواجه می‌سازد.

مصادق دیگر مردسالاری در این رمان، کالانگاری زنان از سوی شماری از مردان است. یکی از موضوعاتی که در دیدگاه فمینیست‌ها برجسته شده، اعتراض به نگاه جنسی و ابزاری به زنان است. مردان با حمایت قانون، سنت و مذهب، زنان را به عنوان کالایی تصور می‌کنند و بر اساس این پیش‌انگاره نادرست، با او برخورد می‌کنند. فمینیست‌ها خواهان اصلاح این نگاه و تشخیص بخشی به زنان هستند تا همچون مردان به شخصیتی مستقل دست پیدا کنند و حق انتخاب در زمینه‌های گوناگون زندگی از جمله برقراری روابط عاطفی داشته باشند و صرفاً کالا و ابزاری برای رفع نیازهای جنسی مردان محسوب نشوند. در رمان بازگشت به خوشبختی، شخصیت سعیده در توصیف شخصیت پرویز (همسر سابقش)، او را مردی هوسران می‌داند که هدفی جز کام‌جویی صرف از زنان در ارتباط‌گیری با آنها ندارد. در نگاه سعیده، پرویز تعهدی به او به عنوان همسر ندارد و به وی به چشم یک همبستر می‌نگرد: «او زن نمی‌خواست، معشوقه می‌خواست. البته معشوقه هم به وفور داشت، اما به قول خودش می‌خواست یک ایرانی را هم در خوشی‌هایش شریک کند، آن‌هم چه خوشی‌هایی!» (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۰۲).

البته، در کنار این رویکردهای مردسالارانه، گاهی شاهد کنش‌هایی از سوی پدر هستیم که دختر خود را برای حضور در جامعه و کنشگری ترغیب می‌کند. او به سعیده توصیه می‌کند که عنصری مفید و اثرگذار باشد. اگرچه پدر در غالب موارد، نماینده گفتمان مردسالار است، اما این دیدگاه او درخور توجه می‌نماید. در واقع، او نگاهی خنثی به زن ندارد و او را هم‌تراز مردان می‌داند:

سعیده خودت بهتر می‌دانی که من اهل پند و موعظه نیستم، اما می‌بینم که مدتی است اخلاق و رفتار تو کاملاً تغییر کرده است. ما به تو پیشنهاد ادامه تحصیل دادیم، رد کردی. گفتیم برای خودت یک سرگرمی فراهم کن که آن هم مورد قبول واقع نشد. من فکر می‌کنم این کج خلقی تو فقط به خاطر بیکاری و بی‌برنامه بودن توست (رحیمی، ۱۳۷۳: ۶).

سعیده وظایفی را که سنت و گفتمان مردسالار بر عهده زنان نهاده است، در تضاد با دیدگاه‌های بلندپروازانه‌اش می‌داند. از این رو، به پیشنهاد ازدواج بهرام، پاسخ منفی می‌دهد؛ زیرا آن را در تناقض با آزادی خویش می‌بیند. این رویکرد سعیده بی‌شابهت به اندیشه‌های فمینیست افراطی نیست که استقلال زنان را بدون حضور مردان، ترویج می‌کند.

اگر ازدواج کنم، آن‌وقت دیگر خبری از آزادی نیست. باید خانه‌داری و بچه‌داری کنم. آن‌وقت فکر بهرام را از مخیله‌ام خارج می‌کردم و به خواب می‌رفتم (رحیمی، ۱۳۷۳: ۱۲).

۴- نتیجه‌گیری

– رمان‌های عامه‌پسند دارای مؤلفه‌های رئالیستی است و از این‌رو، در شمار آثار مکتب رئالیسم جای می‌گیرند. رئالیسم در ادبیات داستانی، بر اجتماعی بودن انسان تاکید می‌کند، در انتخاب رویدادها و پدیده‌ها، ویژگی‌های بنیادی انسان و جامعه را مورد بررسی قرار می‌دهد؛ بر دوری گزیدن نویسنده از اندیشه‌ها و باورهای خود تاکید می‌کند و یکی از وظایف نویسندگان را متمایز کردن واقعیت‌های عینی از پندارها و خیال‌بافی و تصوّرات قراردادی و اندیشه‌های واهی که از طبیعت و اجتماع در بین مردم رواج دارد می‌داند. رمان بازگشت به خوشبختی، اثر فهیمه رحیمی رمانی عامه‌پسند است که بسیاری از ویژگی‌های مکتب رئالیسم را داراست. اما برشمردن ویژگی‌های رئالیستی این رمان تکراری می‌نماید و کاویدن این اثر از منظر سبک‌شناسی لایه‌ای، پرتوی جدید در پژوهش‌های مکتب-سبک‌شناسی می‌تاباند و دریچه‌ای جدید در بازشناخت مؤلفه‌های رمان‌های عامه‌پسند می‌گشاید.

– در این مقاله، رمان بازگشت به خوشبختی در لایه‌های بلاغی و ایدئولوژیک بررسی و کاویده شده است. بررسی لایه‌ی واژگانی به مثابه‌ی تحلیلی اجتناب‌ناپذیر در این گونه پژوهش‌ها ضروری به نظر می‌رسد و در شناخت این دو لایه‌ی یاری می‌رساند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد در لایه‌ی واژگانی، شاهد استفاده از واژه‌هایی هستیم که غالباً عینی، نشاندار و واقع‌گرایانه‌اند و نویسنده به یاری آن‌ها، نگرش‌های خاص ایدئولوژیک خود را بازتاب داده است. در لایه‌ی بلاغی نیز، بسامد کنایه نسبت به دیگر صور خیال، درخور توجه است. هدف اصلی فهیمه رحیمی از به کارگرفتن کنایه، وسعت بخشیدن به گستره‌ی زیبایی‌شناسانه‌ی افکار شخصیت‌های داستانی بوده است. تشبیهات مورد استفاده هم، عمدتاً ساده‌یاب و حسی هستند. در لایه‌ی ایدئولوژیک، فهیمه رحیمی با محوریت دغدغه‌های زنانه، گفتمان مردسالاری را نفی و نقد کرده و مواضع آن را از زبان شخصیت سعیده به چالش کشیده است. البته، فهیمه رحیمی کوشیده است جایگاه مرد و پدر را در کلیت رمان بنا به سنت و کلیشه‌ی رایج حفظ کند. در نتیجه، شاهد ساختارشکنی افراطی در این زمینه نیستیم و نویسنده از ساختارهای رئالیستی جامعه‌پا فراتر نگذاشته است. موضوع دیگر، نگاه او به موضوع عشق و بازنمایی روابط عاشقانه است که زیر سایه‌ی گفتمان پدرسالار در داستان جریان می‌یابد. فهیمه رحیمی سعی کرده است زنان را به صورت غیرمستقیم به تلاش برای برون‌رفت از شرایط نامطلوب خود دعوت کند و برای تحقق این هدف، شخصیت سعیده را خلق کرده و پرورش داده و بسیاری از باورهای خود را از زبان این زن برای مخاطب تشریح کرده است. در مجموع، بررسی لایه‌ی ایدئولوژیک در رمان بازگشت به خوشبختی نشان می‌دهد که نویسنده کوشیده است با دور ماندن از مواضع فمینیست

افراطی و مردستیز و نیز، با پاسداری از حرمت پدر و نهاد خانواده، روایت‌کننده‌ی تلاش زنان برای رسیدن به استقلال شخصیتی و حضوری اثرگذار در جامعه باشد. هرچند که در رسیدن به این هدف، فراز و نشیب‌های بسیاری را پشت سر گذاشته و گاهی در بند عقاید کلیشه‌ای و سنتی به ویژه در مقوله‌ی ابراز عشق گرفتار بوده است.

- در مجموع، رمان بازگشت به خوشبختی به عنوان رمانی عامه‌پسند رئالیستی، حاوی نکات مهمی در ارتباط با مناسبات اجتماعی و مسایل اساسی مرتبط با زنان جامعه ایران و دربرگیرندگی مؤلفه‌های رئالیستی است که با بررسی و تحلیل ابعاد گوناگون آن می‌توان بخشی از بحران‌ها و مشکلات حوزه‌ی زنان را مورد بررسی قرار داد و راه‌حلی برای برون‌رفت از آن پیشنهاد کرد. توجه محافل علمی-دانشگاهی به رمان‌هایی از این دست، زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که بدانیم بخش عمده‌ای از مخاطبان به این آثار تمایل نشان می‌دهند و میزان فروش رمان‌های عامه‌پسند نسبت به داستان‌های دیگر، چشمگیرتر است. پرفروش بودن یک اثر، دلیلی بر پایین بودن سطح رمان نیست و باید دریابیم خواننده‌ی رمان‌های عامه‌پسند، از هوشمندی، فرهیختگی و آگاهی خاصی برخوردارند؛ ضمن آن که این یک اصل جهانی است که خواننده‌ی رمان- به عنوان یک نوع ادبی داستانی معاصر و در خدمت انسان و دوران معاصر مدرن- عمدتاً طبقه‌ی متوسط جامعه است. همه این‌ها دلایلی است که باید پژوهش‌های آکادمیک و دانشگاهی، از بازشناخت و واکاوی رمان‌های عامه‌پسند که نمونه‌ی اعلای ذائقه واقع‌گرایانه مردم به ویژه طبقه متوسط است غفلت نکند.

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۷۸). **ساختار و تأویل متن**، چاپ چهارم، تهران: مرکز.
- ایزدیار و محمدی (۱۳۹۴). «زیبای شناسی ادبیات داستانی عامه پسند در ایران»، **مجله‌ی زیبایی شناسی ادبی**، شماره ۲۳، صص ۱۵۴-۱۳۷.
- بهار، محمدتقی (۱۳۷۶). **سبک‌شناسی**، ج ۳، چاپ نهم، تهران: مجید.
- حسینی، مریم (۱۳۹۶). **مکتب‌های ادبی جهان**، چاپ اول، تهران: فاطمی.
- رحیمی، فهیمه (۱۳۷۳). **بازگشت به خوشبختی**، تهران: چکاوک.
- رسولی، یوسف و طاهری، حمید (۱۴۰۰). «بررسی و تحلیل تحولات ساختاری و محتوایی رمان‌های عامه‌پسند در ایران»، **مجله‌ی ادبیات پارسی معاصر**، سال ۱۱، شماره ۱، صص ۱۲۹-۱۰۳.
- الرویلی، میجان و البازغی، سعد (۲۰۰۰م). **دلیل الناقد الأدبی**، بیروت: مرکز الثقافة العربی.
- سجودی، فرزانه (۱۳۸۷). **نشانه‌شناسی کاربردی**، تهران: نشر علم.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۶۶). **موسیقی شعر**، چاپ پنجم، تهران: آگاه.
- صفایی، علی و مظفری، کبری (۱۳۸۸). «بررسی توصیفی، تحلیلی و انتقادی رمان‌های عامه‌پسند ایرانی»، **مجله‌ی ادب پژوهی**، دوره ۳، شماره ۱۰، صص ۱۳۶-۱۰۹.
- صنعتی، نادر و جهانی، الهام و چاوشیان، حسن و صنعتی شرقی، حشمت (۱۳۹۸). «بررسی فضای مفهومی عشق در رمان‌های ایرانی عامه‌پسند و ادب دهه ۸۰»، **مجله‌ی جامعه‌شناسی هنر و ادبیات**، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۸۱-۶۳.
- عبادیان، محمود (۱۳۷۲). **درآمدی بر سبک‌شناسی در ادبیات**، چاپ دوم، تهران: آوای نور.
- عسکری، اکرم و پاکرو، فاطمه و اردستانی‌رستمی، حمیدرضا (۱۴۰۲). «تحلیل سبک‌شناسی رمان‌های پاورقی یا عامه‌پسند بر اساس نگاهی به رمان پاورقی تاریخی حمویه و بررسی شخصیت مرد در این اثر». **مجله‌ی زبان و ادب فارسی**، سال ۱۵، شماره ۵۴، صص ۱۶۱-۱۳۳.
- عمران‌پور، محمدرضا (۱۳۸۸). «جنبه‌های زیبایی‌شناسی (هماهنگی) در شعر معاصر»، **مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان**، شماره ۲، صص ۱۸۷-۱۵۹.
- فتوحی، محمود (۱۳۹۱). **سبک‌شناسی؛ نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها**، تهران: سخن.
- فلاح، نسرین و رضوانی، آیدا (۱۳۹۸). «بررسی جلوه‌های زنانه در رمان‌های عامه‌پسند با تکیه بر فمینیسم (با تأکید بر آثار برگزیده‌ی فهیمه رحیمی، نسرین ثامنی و فتانه حاج‌سیدجوادی)»، **مجله‌ی زن و جامعه**، سال ۱۰، شماره ۳، صص ۲۱۴-۱۸۷.
- کاظمی، مینا (۱۳۹۲). **تحلیل و نقد جایگاه ادبی- اجتماعی رمان‌های عامه‌پسند**، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان، استاد راهنما: زهره نجفی.
- محمدی، نیلوفر و ایزدیار، محسن (۱۳۹۴). «زیبایی‌شناسی ادبیات داستانی عامه‌پسند در ایران». **مجله‌ی زیبایی‌شناسی ادبی**، سال ۱۲، شماره ۲۳، صص ۱۵۴-۱۳۷.

- مهری، فریبا؛ علوی‌مقدم، مهیار؛ دلبری، حسن؛ محمدیان، عباس (۱۳۹۸). «تحلیل رستاخیز ساختاری واژه‌ها بر پایه‌ی سبک‌شناسی لایه‌ای در لایه‌ی نحوی غزل معاصر ایران»، *مجله‌ی مطالعات زبانی و بلاغی*، سال ۱۰، شماره‌ی ۱۹، صص ۳۲۳-۳۴۶.

- _____ (۱۳۹۸). «بازشناخت فرآیند استعاره‌سازی در لایه‌ی بلاغی سبک غزل اجتماعی معاصر و کارکردهای ایدئولوژیکی آن»، *مجله‌ی ادبیات پارسی معاصر*، سال ۱۲، شماره‌ی ۲، صص ۲۸۲-۲۶۳.

- نجفی، زهره و کاظمی، مینا (۱۳۹۲). «سبک‌شناسی رمان عامه‌پسند (با تکیه بر آثار مرتضی مؤدب‌پور)»، *مجله‌ی ادبیات داستانی*، سال ۱، شماره‌ی ۲، صص ۱۱۷-۱۳۳.

Simpson, Paul. (2004) **Stylistics**, London: Routledge-

References

- Ahmadi, Babak. (1999). *Structure and Interpretation of Text*, 4th Edition, Tehran: Markaz Publications.
- Al-Ruwaili, Mijan & Al-Bazghi, Saad. (2000). *The Literary Critic's Guide*, Beirut: Arab Cultural Center.
- Askari, Akram; Pakrou, Fatemeh; Ardestani-Rostami, Hamidreza. (2023). "Stylistic Analysis of Serialized or Popular Novels Based on the Historical Serialized Novel Hamouyeh and Analysis of the Male Character in It," *Journal of Persian Language and Literature*, Vol. 15, No. 54, pp. 133–161.
- Bahar, Mohammad-Taqi. (1997). *Stylistics*, 3 vols., 9th Edition, Tehran: Majid Publications.
- Ebadian, Mahmoud. (1993). *Introduction to Stylistics in Literature*, 2nd Edition, Tehran: Avaye Noor.
- Fallah, Nasrin & Rezvani, Aida. (2019). "Feminine Features in Popular Novels with Emphasis on Feminism (Focusing on Selected Works by Fahimeh Rahimi, Nasrin Sameni, and Fataneh Haj Seyed Javadi)," *Journal of Women and Society*, Vol. 10, No. 3, pp. 187–214.
- Fotouhi, Mahmoud. (2012). *Stylistics: Theories, Approaches, and Methods*, Tehran: Sokhan Publications.
- Hosseini, Maryam. (2017). *Schools of World Literature*, 1st Edition, Tehran: Fatemi Publications.
- Kazemi, Mina. (2013). Analysis and Critique of the Literary-Social Position of Popular Novels, M.A. Thesis, University of Isfahan. Supervisor: Dr. Zohreh Najafi.
- Mehri, Fariba; Alavi-Moghaddam, Mahyar; Delbari, Hassan; Mohammadian, Abbas. (2019). "Structural Resurrection of Words Based on Layered Stylistics in the Syntactic Layer of Contemporary Iranian Ghazal," *Journal of Language and Rhetorical Studies*, Vol. 10, No. 19, pp. 323–346.
- . (2019). "Recognition of the Metaphor-Making Process in the Rhetorical Layer of Contemporary Social Ghazal Style and Its Ideological Functions," *Journal of Contemporary Persian Literature*, Vol. 12, No. 2, pp. 263–282.
- Omranpour, Mohammad-Reza. (2009). "Aesthetic Aspects (Harmony) in Contemporary Poetry," *Journal of Faculty of Literature and Humanities*, Shahid Bahonar University of Kerman, No. 2, pp. 159–187.
- Rahimi, Fahimeh. (1994). *Return to Happiness*, Tehran: Chakavak Publications.
- Rasouli, Yousef & Taheri, Hamid. (2021). "Structural and Content Developments in Iranian Popular Novels," *Journal of Contemporary Persian Literature*, Vol. 11, No. 1, pp. 103–129.
- San'ati, Nader; Jahani, Elham; Chavoshian, Hassan; San'ati Sharqi, Heshmat. (2019). "Conceptual Space of Love in Iranian Popular Novels and 2000s Literature," *Journal of Sociology of Art and Literature*, Vol. 11, No. 2, pp. 63–81.
- Shafi'i Kadkani, Mohammad-Reza. (1987). *The Music of Poetry*, 5th Edition, Tehran: Agah Publications.
- Simpson, Paul. (2004). *Stylistics*. London: Routledge.
- Sojoodi, Farzan. (2008). *Applied Semiotics*, Tehran: Nashr-e Elm.